

ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НА ОСНОВІ ОСВІТНЬОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У практиці вищої освіти є чітка різниця між випусником як результатом освітнього процесу та очікуваннями виробництва і суспільства. Ця різниця мала і в доринкових умовах, проте ситуація професійної самоосвіти та самовизначення була менш гострою. Сучасна освіта має бути орієнтованою не стільки на розповсюдження знань, скільки на оволодіння студентами самоосвітньої компетентності, що дозволяє конструювати інноваційну реальність.

Якісні зміни в економічній і науково-технічній сфері, входження України в світовий економічний і освітній простір визначають об'єктивну потребу в кардинальному реформуванні процесу підготовки фахівців в різних галузях діяльності. Нині на ринку праці склалася ситуація котра свідчить про те, що тільки компетентні, такі, що самоорганізуються й ініціативні фахівці, здатні самовдосконалюватися як в професійному, так і в особистому плані, є конкурентоздатними і найбільш затребуваними [1, с. 136].

Випусник освітньої установи, який не вмів оновлювати оперативну частину свого культурного досвіду, не може вважатися підготовленим до життя. Набути компетентності можна лише в процесі самостійного пошуку самоосвітньої діяльності. Ця проблема є особливо гострою в розв'язанні завдання організації самоосвіти студентів в умовах навчання і представлення самоосвітньої діяльності як невід'ємної частини і природної складової їхнього способу життя [2, с. 22].

Дійсно, основною метою компетентнісного підходу в освіті є формування здатності до самоосвітньої діяльності (можливості самостійно розв'язувати проблеми в різних сферах і видах діяльності), а організаційною основою освітнього процесу в рамках цього підходу є навчальна самостійна діяльність (створення умов для формування в студентів досвіду самостійного розв'язання різних проблем). Проте, якщо мета і сам освітній процес безпосередньо пов'язані з самостійною діяльністю, то і результат цього процесу повинен мати її специфіку. З позицій компетентнісного підходу основним безпосереднім результатом освітньої діяльності є формування ключових компетентностей.

На думку А. Хуторського [8, с. 60], метою освітньої діяльності в контексті компетентнісного підходу є оволодіння освітньою компетенцією, що є "сукупністю смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня стосовно певного круга об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особисто і соціально значущої продуктивної діяльності". Визначивши поняття освітньої компетенції, А. Хуторський

пропонує їх трирівневу ієрархію:

1 рівень – ключові компетенції – відносяться до загального (мета предметного змісту освіти);

2 рівень – загальнопредметні компетенції – відносяться до певного кола навчальних предметів і освітніх областей;

3 рівень – предметні компетенції – часткові за відношенням до двох попередніх рівнів компетенції, що мають конкретний опис і можливість формування в рамках навчальних предметів.

Формування ключових компетенцій і тим більше їх систем становить найбільший спектр думок. При цьому в науковій сфері використовується як європейська система ключових компетенцій, так і власне вітчизняні класифікації, в складі яких представлені ціннісно-сміслова, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова компетенції і компетенції особистого самовдосконалення [3]. Проаналізувавши змістове наповнення цих груп компетенцій, представлене А. Хуторським, можна визначити, що практично в кожній із них присутній той або інший елемент, що характеризує собою навчальну самостійну діяльність. Наприклад, ціннісно-сміслові компетенції забезпечують механізм самовизначення того, хто навчається; навчально-пізнавальні компетенції забезпечують сферу самостійної пізнавальної діяльності, рефлексію і самооцінку; інформаційні компетенції відображають уміння самостійно оперувати інформацією; соціально-трудова компетенції означають володіння знаннями і досвідом в області професійного самовизначення, а компетенції особистого самовдосконалення практично повністю ґрунтуються на самостійній діяльності, оскільки спрямовані на освоєння способами самопізнання, саморозвитку, саморегуляції, самопідтримки і тому подібне. Таким чином, змістовними елементами ключових компетенцій є різні конструкти навчальної самостійної діяльності.

Проте слід розрізняти поняття "самостійна робота", "самоосвітня діяльність" і "самоосвіта". Принципова відмінність понять "самостійна робота" і "самоосвітня діяльність" полягає в тому, що самостійна робота студента, в основному, спонукає і управляється ззовні, а самоосвітня діяльність – внутрішніми мотивами, що виходять за рамки навчальних.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з цього питання ми вияснили, що вченими не завжди чітко розрізняються поняття "самоосвіта" і "самоосвітня діяльність". Часто вони визначаються як синоніми; деякі дослідники розрізняють ці поняття на підставі процесів, що вимірюють їх об'єм і рівень самостійності. Якщо цілями самоосвіти є процеси самовдосконалення, самовиховання, саморозвитку, то метою самоосвітньої діяльності є самонавчання, тобто повністю або частково самостійне добування знань, умінь і навичок, які зазвичай пов'язують з процесом навчання (Ю. Бабанський, І. Зимняя, Ю. Калугін, Ю. Кулюткін, І. Лернер, А. Маркова, Н. Тализіна та ін.)[3-6].

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

З точки зору Е. Чеботарьової, яка розрізняє поняття "самоосвіта" і "самостійна робота" студентів, "студентська самоосвіта – це інтеграція розрізнених елементів самостійної пізнавально-практичної діяльності в єдиний комплекс інтелектуальної праці, свідомо і систематично виконуваної кожним студентом в різних ланках навчального процесу і позааудиторної роботи". Самостійна робота ж відрізняється своєю несистемністю, недостатнім знанням студентами вимог наукової організації, гігієни і культури розумової праці, відсутністю стійких і педагогічно обґрунтованих умінь планувати бюджет часу і види діяльності, самоконтролю і самоперевірки її результатів [9].

На основі аналізу різних точок зору з цього питання (В. Бондаревського, О. Найна, Г. Серикова, Г. Коджаспирової, Б. Матютіна, Т. Борисова, І. Редковця) ми встановили, що головними характеристиками самоосвітньої діяльності (самоосвіта) виступають: 1) самостійність; 2) організованість; 3) цілеспрямованість; 4) систематичність; 5) багатоаспектність, множинність; 6) самонавчання, індивідуалізація; 7) зв'язок з неперервною освітою; 8) суб'єктність [5; 6; 9; 10].

Мета цієї статті полягає в розгляді особливостей формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців у навчальних закладах на основі їхньої освітньої та професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи ці ознаки, можна відзначити, що самостійність – це не лише якість особи, котра характеризує певною мірою її автономність, а передусім необхідна умова і результат навчальної самостійної діяльності. Організованість характеризує можливість суб'єкта самому планувати, управляти, контролювати й оцінювати свою діяльність, тобто займатися самоорганізацією, самооцінкою і самоконтролем своєї життєдіяльності. Цілеспрямованість полягає в наявності прогностичних умінь самостійного визначення цілей і вибору шляхів їх розв'язання. Систематичність, багатоаспектність, зв'язок з неперервною освітою визначають самоосвітню діяльність як деякий конструкт, в основі якого лежить система, що відображає потребу, можливість і готовність здійснювати діяльність щодо самостійного придбання знань, досвіду і т.д. Ця система є не чим іншим, як навчальною самостійною діяльністю, спрямованою на неперервну самоосвіту. А суб'єктність як особливість самоосвітньої діяльності характеризує собою особистий рівень розгляду навчальної самостійної діяльності. Таким чином, самоосвітня діяльність – це такий вид навчальної діяльності, в якому студент діє як суб'єкт, що реалізує повністю навчальну самостійну діяльність в процесі самонавчання. Отже, в основі самоосвітньої діяльності лежить, передусім, навчальна самостійна діяльність. Більше того, самоосвіта, на наш погляд, є вищим рівнем сформованості навчальної самостійної діяльності.

Формування самоосвітньої компетентності розглядається як процес і результат розвитку особистості студента під впливом зовнішніх умов, що не має кінцевих контурів і триває впродовж усього життя людини.

Проте, на відміну від розвитку особистості, її формування усвідомлюється самою особистісно і оточенням відносно дискретно, оскільки пов'язане з появою в структурі особистості нових, раніше відсутніх якостей.

Розвиток цієї компетентності має суттєве значення в будь-якому вигляді освітньої (науково-дослідної), проєктної, творчої і т.д.) і професійної діяльності. Особливо гострою буде ця проблема тоді, коли цей вид діяльності тільки формується. Самоосвітня компетентність розглядається нині як важлива професійна якість. Для того, щоб фахівець міг підтримувати високий рівень своєї кваліфікації, він має бути учасником неперервної освіти. Тому перед вищими навчальними закладами постало завдання створення необхідних умов і розроблення ефективних засобів розвитку самоосвітньої компетентності студентів, необхідно, щоб потреба в самоосвіті перейшла в контекст проблем студента в його смислову сферу, стала основою розвитку особистого досвіду студента.

Проаналізувавши різні підходи до розуміння компетенції і компетентності (Н. Бібік, С. Гончаренко, К. Корсак, І. Зимня, А. Мітєва, О. Петров, О. Пометун, Г. Селевко, А. Хуторський, С. Шишов та ін.), можна відзначити, що в загальному сенсі компетентність є інтегрованою якістю особи, що, припускає володіння студентом відповідними компетенціями, котрі включають особисте ставлення до них, до предмета діяльності і мінімальний досвід діяльності в заданій сфері (компетенції).

Отже, самоосвітня компетентність – інтеграційна особиста властивість, що забезпечується емоційно-ціннісним відношенням до саморозвитку і самоосвітньої діяльності, системою знань про планування і реалізацію самоосвітньої діяльності, про способи самовиховання; суб'єктно-особистим досвідом продуктивного розв'язання проблем розвитку, розроблення і реалізації моделей підготовки студентів до самоосвітньої діяльності; готовністю до неперервного саморозвитку якостей професіонала, самовдосконалення, самоосвіти в сфері майбутньої професії.

Структура самоосвітньої компетентності є цілісним інтеграційним конструктом, що включає мотиваційний, рефлексивний емоційно-вольовий, когнітивний, операційно-діяльнісний компоненти. На підставі визначених компонентів і ознак можна виокремити критерії, які є узагальненими показниками формування самоосвітньої компетентності в студентів: ціннісно-смысловий, рефлексивний, володіння досвідом саморегуляції і самоорганізації, прагматичний, володіння досвідом самонавчання.

Самоосвітня компетентність формується на основі набуття досвіду самостійних спроб і досягнень в самоосвітній діяльності, вироблення власної індивідуальної траєкторії навчання, переходу від копіювання зразків самоосвіти до вироблення його власної моделі, включення самоосвіти в спосіб життя студента.

Процес формування самоосвітньої компетентності включає такі етапи:

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

адаптаційний етап;

етап накопичення особистого досвіду в самоосвітній діяльності;
власне етап оволодіння самоосвітньою компетентністю.

Логіка процесу припускає поступове просування студентів від епізодичних спроб і досягнень в самоосвітній діяльності до вироблення їхньої власної системи і включення самоосвіти в спосіб життя студентів.

Основною метою адаптаційного етапу є актуалізація мотивів і пошук сенсу в самоосвітній діяльності.

Формування досвіду самоосвітньої діяльності починається з простих спроб самостійного цілепокладання і реалізації освітніх намірів, які потім зростають у власну самоосвітню систему фахівця. Засобами актуалізації мотивів самоосвітньої діяльності є поле життєвих і професійних проблем; суб'єктивні переживання студентами колізійних ситуацій, реалізація можливості вільного вибору завдань, оцінки своєї готовності до вибору освітнього завдання.

Етап накопичення особистого досвіду полягає в удосконаленні досвіду студентів в самоосвітній діяльності. Цей досвід студента слугує найважливішим джерелом навчального пізнання. Педагог виконує не роль "фільтру", що припускає через себе навчальну інформацію, а роль помічника в роботі студента. В ідеалі педагог є організатором самостійного навчального пізнання студентів; їхня взаємодія з навчальним матеріалом, одного з іншим і учителем будується як одне з джерел інформації. Тут програма дій і інформація ускладнюються, стають більш розгалуженими, диференційованими, що забезпечує моделювання реальних самоосвітніх ситуацій.

На третьому етапі оволодіння самоосвітньою компетентністю відбувається становлення стійкого сенсу самоосвіти. Система самоосвітньої діяльності включається в спосіб життя майбутнього фахівця, є домінуючою потребою і основним елементом особистого досвіду студента, хоча до цього рівня доходить в сучасних умовах порівняно незначна група студентів.

Висновок. Отже, зміст процесу розвитку самоосвітньої компетентності студента спрямований на поглиблення і систематизацію знань про самоосвітню діяльність як систему, на вдосконалення професійних умінь (діагностичних, аналітичних, прогностичних, організаторських, рефлексій і ін.) у виконанні вищезазваної діяльності, на здійснення індивідуального і колективного проектування, в тому числі на накопичення особистого досвіду в сфері освіти і самоосвіти, з урахуванням перенесення цього досвіду в майбутню професійну діяльність.

Література

1. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века : учеб. пос. – 2 изд. / Б.С. Гершунский. – М. : Пед. о-во России, 2002. – 512 с.
2. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці / І. Гушлевська // Шлях освіти. – 2004. – №3. – С. 20-26.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая

основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия [Текст]. / И. А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем подготовки специалистов, 2004. – 68 с.

4. Зимняя И. А. Ключевые компетентности – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5. – С. 34-42.

5. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высш. шк., 1990. – 90 с.

6. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Педагогика, 1996. – 138 с.

7. Професійна освіта: Словник : навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 286 с.

8. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.

9. Чеботарева. Е. С. Самообразовательная компетентность будущих специалистов как критерий его качества подготовки / Е. С. Чеботарева // Ученые записки: электрон. науч. журнал Курского гос. ун -та. – Курск : Изд-во КГУ, 2008. – №5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа 25.09.2012 : <<http://www.scientific-notes.ru>>. – Загл. с экрана. – Язык рус.

10. Шишов С. Е. Мониторинг качества образования в школе. / Е. А. Шишов, В. А. Кальней. – М. : Педагогическое об-во России, 1999. – 318 с.

Роман Гуревич

Формирование самообразовательной компетентности будущих специалистов на основе образовательной и профессиональной деятельности

Аннотация. В статье рассматривается значение самообразовательной компетентности в становлении образовательных и профессиональных компетенций будущих специалистов, а также структура и этапы развития этой компетентности в процессе обучения студентов в ВУЗах.

Ключевые слова: самообразование, компетентность, самообразовательная компетентность, образовательная компетенция, профессиональная компетенция, обучения в вузе.

Roman Gurevich

Formation of self-educational competence of future specialists on the basis of educational and professional activities

Summary. In the article the importance of competence in becoming self-educational educational and professional competence of future specialists, as well as the structure and stages of development of this competence in teaching students in high school.

Key words: Self-education, competence, self-education competence, educational competence, professional competence, education in high school.